

**ÍNDICE
HISTÓRICO
ESPAÑOL**

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

Fundat el 1953 per Jaume Vicens Vives

Editat per

CENTRE D'ESTUDIS HISTÒRICS INTERNACIONALS Universitat de Barcelona

Directora

PAOLA LO CASCIO (Universitat de Barcelona)

Coordinador

LLUÍS PONS I PUJOL (Universitat de Barcelona)

Cap de redacció

CARMEN RIU DE MARTÍN (Universitat de Barcelona)

Comitè de redacció

TERESA ABELLÓ (Universitat de Barcelona), AGUSTÍ ALCOBERRO (Universitat de Barcelona), XAVIER BALLESTÍN (Universitat de Barcelona), GIOVANNI C. CATTINI (Universitat de Barcelona), JAUME DANTÍ (Universitat de Barcelona), VÍCTOR GAVÍN (Universitat de Barcelona), ANDREU MAYAYO (Universitat de Barcelona), ALESSANDRA PECCI (Universitat de Barcelona), LLUÍS PONS PUJOL (Universitat de Barcelona), JOSÉ MANUEL RÚA (Universitat de Barcelona), MARTA SANCHO (Universitat de Barcelona), ANTONI SEGURA (Universitat de Barcelona), JOAN VILLARROYA (Universitat de Barcelona)

Comitè assessor

PAUL AUBERT (Université d'Aix-Marseille), AURORA BOSCH (Universitat de València), ALFONSO BOTTI (Università di Modena e Reggio Emilia), MARCO DIMAGGIO (Università la Sapienza, Roma), MIGUEL GÓMEZ OLIVER (Universidad de Granada), CRISTÓBAL GONZÁLEZ ROMÁN (Universidad de Granada), HELEN GRAHAM (Royal Holloway, University of London), MARCO DI MAGGIO (Sapienza Università di Roma), IRENE MAÑAS (UNED, Madrid), ÓSCAR MORO ABADÍA (Memorial University of Newfoundland), LUZ NEIRA (Universidad Carlos III, Madrid), FRANCISCO PINA POLO (Universidad de Zaragoza), JOAQUIM PRATS CUEVAS (Universitat de Barcelona), MANUEL REDERO (Universidad de Salamanca), OFELIA REY (Universidade de Santiago de Compostela), ANTONIO RIVERA (Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea), FRANCISCO ROMERO SALVADÓ (University of Bristol), PIERRE ROUILLARD (Directeur de Recherche CNRS, Nanterre), ANGEL SMITH (University of Leeds), JOSEP M. SOLÉ SABATÉ (Universitat Autònoma de Barcelona), PERE VERDÉS I PIJUAN (CSIC, Barcelona)

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

CENTRE D'ESTUDIS
HISTÒRICS INTERNACIONALS

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA

3a època • 2022 • Núm 135

Publicació anual

Universitat de Barcelona

Revista de crítica bibliogràfica sobre la història d'Espanya adreçada a estudiosos i investigadors

Secretaria de redacció
Facultats de Filosofia i de Geografia i Història
Universitat de Barcelona
C/ Montalegre 8, 3a planta, dptx. 3064,
08001 Barcelona (Espanya)
carmeriu@ub.edu

© Centre d'Estudis Històrics Internacionals
Universitat de Barcelona
Pavelló de la República
Avinguda Cardenal Vidal i Barraquer 34-36
08035 Barcelona
ihe@ub.edu

Dipòsit legal: b-237-1958
ISSN: 0537-3522

La revista està indexada a Dialnet, Latindex, CARHUS plus+, CIRC I ISOC

Amb el suport de la Comissió de Recerca de la Facultat de Geografia i Història, i del Vicerectorat de Relacions Institucionals, Comunicació i Política Lingüística de la Universitat de Barcelona

SUMARI | SUMARIO

Col•laboradors del present número | Colaboradores del presente número | 8

HOMENATGES | HOMENAJES

Rafael Aracil i Martí, amic, historiador i mestre, per Antoni SEGURA I MAS | 9

ARTICLES | ARTÍCULOS

Un viaje con regreso, la repatriación de los soldados de la Guerra de Cuba en Málaga, per José Luis CIFUENTES | 17

Industria, artesanado y centros de producción de armamento en la Europa bajomedieval. Balance y perspectivas desde la Historia socioeconómica, per Pere BADIA ARROYO | 46

Restos de decoración arquitectónica inéditos del Teatro Romano de Sagunto (s. I a.C.-s. III d.C.): una aproximación, per María Aidé GÓMEZ ROBLEDÓ | 70

La huida de Mario (Plut. Mar. 35-40), per LuíS AMELA VALVERTE | 83

ESTATS DE LA QÜESTIÓ | ESTADOS DE LA CUESTIÓN

La historiografía italiana ante el proceso de integración europea. Tendencias y nuevas líneas de investigación, per Simone POLIDORI | 114

Noves perspectives per a la història de l'hospital premodern a la Corona d'Aragó: renovació historiogràfica i consolidació d'una disciplina emergent, per POL BRIDGEWATER MATEU | 140

RESSENYES | RESEÑAS

AMELA VALVERDE, Luís, *Mario y Sila*, per YANN LE BOHEC | 158

AMELA VALVERDE, Luis, *Varia Nummorum XIV*
per IGNASI GARCÉS ESTALLÓ | 160

ANDREU, Javier, BLANCO-PÉREZ, Aitor (eds.), *Signs of weakness and crisis in the Western cities of the Roman Empire (c. II-III AD)*, per ARNAU LARIO DEVESA | 163

AZUAR RUIZ, Rafael (ed.), *Arqueología de al-Andalus almorávide*,
per VIRGILIO MARTÍNEZ ENAMORADO | 166

BERMEJO MELÉNDEZ, Javier, CAMPOS CARRASCO, Juan M. (eds.), *Aqua Onobensis. El acueducto de Onoba Aestuaria*, per ISAÍAS ARRAYÀS MORALES | 169

BERMÚDEZ LORENZO, J. M., *Economía de la Raetia (s. I-III dC). Epigrafía anfórica*, per ARIADNA DOMINGO MONTES | 174

BERNAL, D., BONIFAY, M., PECCI, A., LEITCH, V., *Roman Amphora contents reflecting on the maritime trade of foodstuffs in Antiquity*, per CÉSAR CARRERAS | 177

BOUGAIN, Michel i Annie, *La partició de Catalunya. Història rocambolesca del Tractat dels Pirineus (1658-1660)*, per RAFAEL CERRO NARGÁNEZ | 180

CABRELLES ALBAREDA, Iban, *Historia de la Civitas Tarraconensis*, per ARNAU LARIO DEVESA | 183

CAPEL, Horacio, *Azares y decisiones. Recuerdos personales*, per DANIEL GOMÀ | 186

CASANOVA RUIZ, Julián, *España partida en dos: breve historia de la Guerra Civil española*, per MATÍAS LEBRERO | 189

LÓPEZ, María Dolores, BASSO, Enrico, MARÍ, Gerard, TRAVÉ, Esther, *De Aragón a Venecia. «El Llibre major de comerç de llana blanca amb Itàlia» de la companyia Torralba (1433-1434)*, per EMILIO MARTÍN GUTIÉRREZ | 194

LÓPEZ DÍAZ, María (ed.), *Monarquías ibéricas, poderes y territorios. Instituciones, nobleza y dinámica política (siglo XVIII)*, per ANA MARÍA COLL COLL | 197

- NEIRA JIMÉNEZ, Luz, *Musica y danza “a escena” en el mundo romano (I a.C.-IV d.C.). Convivia y espectáculos*, per ÀNGELA BOSCO | 200
- OLCINA DOMÉNECH, Manuel H. (ed.), *Huellas etruscas en Alicante*, per SARA ROJO MUÑOZ | 202
- PÉREZ-AGUILAR, Luis-Gethsemaní, *La arqueología como biología. Una introducción teórica a la arqueología darwinista*, per DANIEL JIMÉNEZ LÓPEZ | 205
- PORTILLO, Marta y DÍAZ-ANDREU, Margarita, *Arqueología e interdisciplinariedad: la microhistoria de una revolución en la arqueología española (1970-2020)*, per JOSÉ M. CARRASCO | 208
- SEIJO IBÁÑEZ, Elizabet, *La virginidad consagrada y otras figuras femeninas en la obra de Ambrosio de Milán*, per ALBERT SEGUÍ PONS | 210
- SUÑÉ ARCE, J., *Guerra, ejército y fiscalidad en al-Andalus (ss. VIII-XII). De la hegemonía musulmana a la decadencia*, per JESÚS LORENZO | 213
- TORRAS I RIBÉ, Josep Maria, *Misèria, poder i corrupció a la Catalunya borbònica (1714-1808)*, per RAFAEL CERRO NARGÁNEZ | 216

COL•LABORADORS DEL PRESENT NÚMERO |
COLABORADORES DEL PRESENTE NÚMERO

LUIS AMELA VALVERDE
ISAÍAS ARRAYÁS MORALES
PERE BADÍA ARROYO
ÁNGELA BOSCO
POL BRIDGEWATER
JOSÉ M. CARRASCO
CÉSAR CARRERAS
RAFAEL CERRO NARGÁNEZ
JOSÉ LUIS CIFUENTES
ANA MARÍA COLL COLL
ARIADNA DOMINGO MONTES
IGNÀSI GARCÈS ESTALLÓ
DANIEL GOMÀ
MARÍA AIDÉ GÓMEZ ROBLEDO
DANIEL JIMÉNEZ LÓPEZ
ARNAU LARIO DEVESA
YANN LE BOHEC
MATÍAS LEBRERO
JESÚS LORENZO
EMILIO MARTÍN GUTIÉRREZ
VIRGILIO MARTÍNEZ ENAMORADO
SIMONE POLIDORI
SARA ROJO MUÑOZ
JUAN ANTONIO RUIZ DOMÍNGUEZ
ALBERT SEGUÍ PONS
ANTONI SEGURA I MAS